

PALM KNIHY
knihy ve vaší dlaní

Obrazy z dějin národa českého (III)

Vladislav
Vančura

OBSAH

POSLEDNÍ PŘEMYSLOVCI	6
Hluboké lesy	6
Vojenský nocleh	10
Kořist	13
Latina	15
Kmitas	18
Kněžský spor	22
Cesta do Čech	24
Kupecký dům	27
Svatý Jakub	31
Schůzka	37
Slyšení	40
Důvěrnost	42
Fretka a obušek	44
Rybářská chyše	50
Spojitost věcí	54
Klepy	55
Starý dům	60
Srážky	69
Prosba o příspěví	75
Utkání	78
Nespokojenost	82

POSLEDNÍ PŘEMYSLOVCI

Hluboké lesy

Zvěst vypravuje, že za času kralování Přemysla Otakara II. žil v mazovské zemi a právě na okrajku pralesa mezi řekou Vislou a Drvencou člověk jménem Kmitas. Byl prý dobrého srdce a zbujné mysli. Měl hbité tělo, širokou hrud', útlé boky, kadeřavou hřívu, planoucí zrak, vlčí tesáky.

Byl krásný?

Možná, avšak svědkové mluví rozličně.

Kteréhosi léta zabloudil do Kmitasova hvozdu jáhen Razek, dobrý řeholník a dobrý křtitel pohanů. – Jáhen jde bez bázně. Prodírá se podrostem, klopýtá přes kořeny a znenadání spatří před sebou plameny. Znenadání spatří Kmitase. Oheň svítil, bylo jasné viděti Kmitasovu tvář, jeho ramena, jeho vlasy, jeho lesknoucí se zrak. Bylo jasné viděti plesající stvoření, ale jáhen se v hrozných úzkostech dává do křiku. Volá, volá, prosí o pomoc a div nezemře strachy.

Byl tedy Kmitas ohyzda? Měl zoban místo přímého nosíku, dráp místo ušlechtilých rukou a pazneht místo chodidel?

Snad, ale ženské, které jednou šly mimo kosjuvský brod a které zastihly Kmitase jak plaví hřebce, spustily chechtot a házely za chasníkem hrudkami. Jedna z těch ženušek držela v ruce tlouk, kterým se hněte prádlo, a byla by milého Kmitase velmi ochotně uprala.

„Ty bídný vlku, nás chceš rozehnat? Jen to zkus, jen si něco začni!“

Řkouc to dala se ženuška do běhu. – Suknici nad kolenem, tvář v ohni, hrdlo plné šťastného výskotu – přísámbůh, podobá se spíše zamilovaným rusálkám než trestající dívčině.

A kyj?

Od hada v ráji, od časů kamenné palice, od prvního úsměvu, který zkřivil lidskou tvář, znamenají rány nejen zlobu, ale i příchyllost. Hrozící tlouk, nadávka a hrudky, které se sypou na Kmitase, jsou jen hrubá řeč lásky. – Tak jest! Pekelník, jenž zděsil svatého kněze, byl u kosjuvského brodu shledán hezoučkým.

Kmitas sám neměl ovšem o svém zevnějšku a o svých mravech ani ponětí. Strojil se jak se dalo a konal nezbytné věci. Hlad, starý pořádek v rodinách a nájezdy ho nutily, aby pásł dobytek, aby rubal dříví, aby lovil zvěř, aby mstil křivdy a utíkal před mocnějším nepřítelem. Byl lstivý, byl nelítostný a tu a tam si vedl něžně jako nevinátka. Táhlo mu na dvacátý rok, ale tehdy se čas nepočítal; a lze připustit, že se narodil o něco dříve či později.

Pokud běží o příbuzné, o Kmitasova otce, o paní máti, o kmotry, bratříčky a sestry, byli všichni stejně sverepí a stejně milostní. Prales či děsné podmínky pralesa je vedly k děsným činům, cit lidskosti je poutal v šťastný svazek a jejich zbožnost viděla jak se otvírá nebe.

Jednou přálo mužským Kmitasova rodu štěstí. Vyšli do lesa a prvnímu z nich padla do rukou jalůvka, druhému los a třetímu kňour, čiperné rochně. I zabili jalůvku, losa i rochně a složili kořist před krb do řádky. Potom se nejmladší žena jala chválit manžely svých sester a všechny mladice se radovaly.

„Neradujte se,“ pravila paní, která přivedla Kmitase na svět, „jakkak usušíme tu kořist? Je parno, je vlhké počasí a nesvítí slunce.“

Potom udeřila brašnou na sůl a pravila dále: „Brašna na sůl je prázdná. Jakkak prosolíme tolik masa a jak je chcete ukládat do beček?“

Kmitas tedy rozčtvrtil jalůvku, oddělil pěkný kus od hřbetu, vzal maso, vzal brašnu a již pospíchá do kláštera, aby tam odevzdal dáreček a požádal o vzácnou sůl.

„Nesu vám, svati otcové, pěkný špalek hovězího a vy mi na oplátku poskytněte tolik soli, co se jí vejde do té brašnice.“

„Dej pokoj, divochu! Jsme jen služebníci. Svati otcové se modlí v kostele. Nevíš, že je dnes svátek? Neslyšíš zvon? Vy, černé duše, se

staráte jen o to, kde by se dal posmejčit nějaký žvanec. Co, nepotkals tu jalůvku někde v ohradách pana knížete?”

Pokud běží o hovězinu, nebylo Kmitasovo svědomí dost čisté. Dostal strach, zůstal před branou. Věru, kdyby sůl nebyla tak vzácná a kdyby mnišské zpěvy nezněly tak nádherně, vzal by do zaječích.

Když se otevřela klášterní branka a když na vnější cestu, která obtáčí zeď, vyšel zástup mnichů, zacinkaly drobounké zvonečky tak něžně a s takovou veselostí, že se dal milý Kmitas do smíchu. – Nu, Bůh ho potěš! Prior měří chudáka zlými pohledy a každý může uhodnout, že se hněvá.

V tom okamžiku se průvod zastavil a ke Kmitasovi přiskočili dva sluhové. Jeden jím smýkl na zem, druhý jej bije hlava nehlava.

„Vlku prokletá, náš milostivý pán ti kyne ku spasení a ty se chechtáš?”

Co slovo to rána.

V zástupu řeholníků kráčel tehdy pán jménem Zemomysl, který byl jedním z velmožů toho kraje. Když prior pozvedl zrak k nebi, když se poznovu ozval nádherný zpěv a mnichové vykročili, nachýlil se jáhen Razek k uchu vznešeného pana Zemomysla a řekl mu:

„Ten býk, kterého jsi viděl a který teď leží u cesty, ten tvor tak nepodobný lidskému stvoření je přece křesťan. Sám jsem ho uvedl v církev, sám jsem k němu mluvil svatá slova. – Ach, velmoži, který jsi pánem mazovského kraje, a my, služebníci boží, kteří v těch končinách velebíme nejsvětější Pannu, kterak se budeme zodpovídati za své poddané? Klášter a tvoje světská moc má vládnouti lidu jako vůle, která poroučí údům. Bůh nám vtiskl do rukou správy a my je nedobře vykonáváme, neboť ten člověk žije po pohanském způsobu. Nadarmo byli pokřtěni jeho otcové, nadarmo jsem jemu otevřel brány ovčince. Vede si jako vlk a jako ďábel skáče do ohně. Viděl jsem jednou, jak se vzteká: Plamen mu šlehal po srsti a ta srst nevzplanula.“

Vznešený Zemomysl naslouchal jáhnovi bez pozornosti. Jeho duše, jeho zpívající duše letěla k výšinám, kde přebývá jen blaženost; jeho kosti se chvěly, jeho ústa byla plna hlasu, jeho mohutný hrudník se dmul dechem písně. Šel s hlavou zvrácenou, šel opřen v plášť tak jako by ten bílý plášť, který mu mnichové přehodili přes ramena, byl nějaké lože vytržení. I slyšel Zemomysl jen skuhravý šepot; když hlas neustával, zkřivilo se mu obočí a řekl:

„Co povídáš, co mi hučíš do ucha? Ten chlap je z lesů, které jsem dal vám, mnichům!“

„Nikoliv, pane. Je to tvůj poddaný a odvádí ti daň. Říkají mu Kmitas. Přebývá v bídne peleši u kosjuvského brodu; má mnoho bratrů, mnoho příbuzných a všichni se mu navlas podobají. Všichni žijí v nepravosti.“

„Mlč, hlupáku! Neslyšíš vroucí zvon? Neslyšíš hlaholiti sbory?“

Kníže se rozhněval. Stahuje ústní koutky, vyrazí z nozder dech, obrátí se k jáhnovi zády, jme se zpívat, ale jeho duch zří bídníka, který byl ztloučen, a jeho paměť opakuje Kmitasovo jméno.

Tak byl Kmitas poznamenán jako beránek ve stádu.

Vojenský nocleh

Asi za šest měsíců po průvodech k počtě Panny Marie udeřil nesmírný mráz. Lesy praštelý, v povětří tuhla křídla krkavců a srdce medvěda samotáře se zastavovalo. V ten čas bylo českému králi táhnouti lesem mezi řekou Vislou a Drvencou. Šel se všemi svými trabanty, s pány, s kněžími, s bojovníky, s lučištníky, s pacholky, s honáky, se vší čeledí a se vší velikostí. Jeho průvodu nic nechybělo, ani úspěch ani zmar ani hlad ani sytost ani pokorná mysl ani pýcha. Vše, nač si vzpomenete, pach bídy i sláva, jež se svými nadsázkami činí ze smrtelníka hrdinu, vše táhlo s tím vojskem. Koně řehtali, udidla cinkala, sníh vzlétal jako když sněží od země k nebesům a mužové, šlechtici i prostý lid spolu mluvili hlasem, který rozděluje klusání zvířat. Byl mráz, země pukala, stromy se rozčesávaly pod tíhou závěsů a hřeben sněžných dun se táhl do pole. Král hledal závětrí, šel podle hvozdu, sledoval klikatou hranici lesa.

A stalo se, že lid vybíhal z osad a že lesní mužové vykročili, aby zpovzdálečí sledovali průvod.

„Král prý táhne na Litvu.“

Snad, ale lesní lidé jsou nedůvěřiví. Pustili se na rousnatých koníčcích středem hvozdu a již stojí před hrádkem svého pána.

„Hej, sluhové, hey, správce, po lesním okrajku jde vojsko. Bůh nám pomáhej! Nikdo neviděl nádhernějších koní, nikdo neviděl mocnějšího krále!“

Hradní purkrabí se vyptal co a jak. Vyptal se na počet zbrojenců, vyptal se na soumarský náklad a běžel k Zemomyslovi.

„Pane, k našemu hrádku se valí nesmírná vojska! Český král, český král je na pár hodin cesty!“

„Přived' sem koně! Podrž mi třmeny a chystej dobré přivítání! – Ach, buďte se mnou, svatí přímlovčí, a ty, Panno Maria, mi napomáhej: Chtěl bych se vrátit s králem Přemyslem, chtěl bych ho pozdržeti ve svém domově, chtěl bych s jeho přispěním dosáhnout statku, který mi byl kdysi vzat.“

Řka to velmož dopodrobna vyloží, co mají konat služebníci v komorách a služebníci, kteří jsou v kuchyni a v dobytčích ohradách. Rozdělil práci zbrojencům, řezníkům i kuchařům. Poručil, aby jedni chytili blázna, který dovede člověka rozesmát, a druzí aby přivedli slepce, dobrého zpěváka. Když domluvil, vyhoupl se mazovský pán na koně a hnal se a hnal, až dorazil k Přemyslovu vojsku. Tu zahouká na strážného zbrojence a ten zbrojenec zůstává vpovzdáleči jeho průvod. Vede velmože k panošovi. Panoše s ním kráčí k rytířům a k pánům.

Když pak nastala příhodná chvíle, bylo velmoži dovoleno mluvit před králem. Tehdy řekl:

„Pane, vládce a králi, tvá moc je veliká, tvoje myšlenky a tvá vůle obsahuje všechen okrsek. Bůh ti svěřil péči nad zeměmi i lidmi a ty dbáš a staráš se, aby bezpráví bylo kaženo a věci spravedlivé aby byly vyvýšeny. Bůh ti svěřil úkoly zjevné, ale vnukl ti i bezpočet záměrů, které zůstávají skryty až do chvíle, kdy vzejdou jako vzcházejí byliny pod krácející nohou nějakého jara. – I stalo se, že můj otec neprávem dal kraj, který jsem měl zdědit, synu prvorozenému. Ten kraj mi patří po rozumu úmluv a po rozumu zvyku. Bůh mi jej skýtá, já však nemám sílu, abych jej ochránil před křivopřísežníky. Již jsem se děsil, že právo bude navždy ztraceno, ale spravedlivý Bůh ti, králi, pokynul, abys stočil svého koně v končinu lesa a vedl tě úzkou cestou, abys mimoděk vkročil v to mé území. Poznávám, že svatý Stanislav byl průvodčím tvých stráží, neboť on mi ve snách přikázal mluvit před tebou o své křivdě.

Přehlédni – pravil dále svatý Stanislav – přehlédni sýpky a schystej chýše a svez dosti mouky a tučného dobytka pro královo vojsko. – I prosím tě tedy a žádám, abys dal lidem znamení k odpočinku, a aby ses sám uchýlil na můj hrádek. Dále tě prosím a žádám, abys mému bratru pokynul, že je spravedливо odejít z končiny, která je mi dána.“

Král naslouchal šlechticově řeči s rukama složenýma na oblouku sedla. Byl již unaven a hučelo mu v hlavě. Byl unaven. Vítr roznese jeho myšlenky a král teď toužil po jídle, po dobrých zprávách a po